

ПРИПИНЕННЯ ДІЙ, ЩО ПОРУШУЮТЬ ПРАВО АБО СТВОРЮЮТЬ ЗАГРОЗУ ЙОГО ПОРУШЕННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

ПОТОЦЬКИЙ Микола Юрійович - кандидат юридичних наук, заступник начальника відділу організації судового захисту прав Державного підприємства «Український інститут промислової власності», адвокат

Проанализирован такой способ защиты прав интеллектуальной собственности субъектов хозяйствования как прекращение действий, нарушающих право или создающих угрозу его нарушения. Определены объекты интеллектуальной собственности к правам на которые не может применяться указанный способ защиты.

Ключові слова: захист, суб'єкт господарювання, право інтелектуальної власності, припинення дій.

Постановка проблеми

Сучасна конкурентоспроможна підприємницька діяльність не можлива без використання прав на результати інтелектуальної діяльності (права інтелектуальної власності). Охорона та захист права інтелектуальної власності займають значне місце в розробленні стратегії виведення нового технічного рішення на ринок, у маркетинговій політиці компанії.

Зміст права інтелектуальної власності (тобто правомочності, які надаються уповноваженій особі) передбачає право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, у тому числі забороняти таке використання.

Проте, специфіка права інтелектуальної власності не дозволяє поширити режим виключних майнових прав на всі об'єкти. Так, для наукових відкриттів та раціоналізаторських пропозицій не передбачене право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, у тому числі забороняти таке використання.

З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне дослідити такий спосіб захисту прав суб'єктів господарювання як припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його правам інтелектуальної власності та законних інтересів у цій сфері.

Аналіз останніх публікацій

Слід зазначити, що порушена проблематика досліджувалась як науковцями-цивілістами (О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць), так і науковцями-господарниками (В.Б. Юскаєв, В.К. Мамутов, А.І. Кубах). Проте в аспекті права інтелектуальної власності такий спосіб захисту прав суб'єктів господарювання, як припинення дій, що порушують право або створюють загрозу порушення права не досліджувався на достатньому рівні.

Постановка завдання

Метою статті є аналіз такого способу захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання, як припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Відповідно до частини другої статті 16 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), способами захисту цивільних прав та інтересів може бути, зокрема, припинення дії, яка порушує право. Коментуючи зазначений спосіб захисту професор, О.В.Дзера говорить, що він пов'язаний зі вчиненням іншою особою

незаконних дій, спрямованих на порушення права, належного особі. Так, зокрема, цей позов може подаватися у випадках, коли іншою особою чиняться перешкоди у здійсненні власником повноважень користування та розпорядження належним йому майном (негаторний позов); у разі неправомірного використання об'єкта права інтелектуальної власності (стаття 424, 432 ЦК України) [8, С.38].

Природно, що Господарський кодекс України (долі – ГК України) серед способів захисту прав суб'єктів господарювання називає припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення [1]. Коментуючи зазначене положення В.К. Мамутов говорить, що даний спосіб є тим шляхом захисту, до якого слід звертатися перш за все. Чим раніше будуть припинені незаконні дії порушників, тим меншою буде завдана порушеннями шкода. Він зазначає, що таке припинення може здійснюватися і до вирішення господарським судом спору по суті, у рамках забезпечення позову [12, С.41].

Відповідно до частини першої статті 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» власник авторських і суміжних прав має право вимагати від правопорушника припинення дій, що порушують права або створюють загрозу їх порушення.

Доріс Лонг вважає, що зазначений спосіб захисту прав може застосовуватися у поєднанні з іншими способами захисту прав, наприклад, шляхом стягнення збитків, або мати самостійне значення. Так, у разі безоговоритного використання твору його автор може вимагати як заборони його подальшого використання, так і відшкодування збитків, яких він зазнав у зв'язку з таким використанням. Проте інтерес автора може бути і в тому, щоб лише припинити порушення його прав на майбутнє або усунути загрозу їх порушення. Типовими прикладами реалізації даного способу захисту прав в зазначеній сфері є накладення арешту на випуск твору у світ, заборона подальшого розповсюдження твору, заборона на використання перекладу або переробки тощо [11, С.179].

Подібна концепція закріплюється і Вищим господарським судом України (далі – ВГСУ) у Постанові Пленуму «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із

захистом прав інтелектуальної власності» від 17 жовтня 2012 року № 12, де мова йде про те, що відсутність вини порушника не звільняє його від обов'язку припинити порушення права інтелектуальної власності, а так само не виключає застосування щодо нього заходів, спрямованих на захист таких прав. Зокрема, опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та змісту судового рішення щодо такого порушення, припинення дій, що порушують право інтелектуальної власності, здійснюються незалежно від вини порушника.

Втім, наведене правило підлягає застосуванню лише до тих способів захисту прав, які не належать до заходів відповідальності. Відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності (у вигляді відшкодування збитків, шкоди, сплати компенсації) настає лише за наявності вини [14, С.5].

Те, що законодавство про авторське право і суміжні права прямо передбачає досліджуваний нами спосіб захисту, і навпаки – його незазначення в законодавстві, наприклад, про захист прав на знаки для товарів і послуг, не значить що він не може поширюватися на цю сферу.

Зокрема, ВГСУ у своїй Постанові № 12 від 17 жовтня 2012 року звертає увагу, що у справі зі спору про припинення порушення прав інтелектуальної власності на знаки для товарів і послуг господарському суду слід з'ясувати перелік товарів і послуг, для яких спірні знаки зареєстровано, та встановлювати фактичні обставини використання спірних позначень відповідачами у справах у частині їх фактичного зображення та переліку товарів і послуг, для яких вони використовуються [14, С.31].

У свою чергу, В.Б. Юскаєв говорить, що найпоширенішим способом захисту патентних прав є вимога патентовласника про припинення порушення. За рішенням суду порушнику може бути наказано припинити незаконне виготовлення запатентованого продукту або виробництво продукту запатентованим способом [15, С.120].

Однак, очевидним є те, що досліджуваний спосіб захисту суб'єктами господарювання може застосовуватися не до всіх об'єктів права інтелектуальної власності.

Суб'єкти господарювання вільні у виборі способу захисту. Сукупність взаємопов'язаних правових засобів, способів і форм, за допомогою яких поведінка суб'єктів господарювання, їх контрагентів (у тому числі споживачів) та державних органів у ході їх правовідносин приводиться у відповідність до вимог і дозволів, що містяться у нормах права, і тим самим забезпечується захист законних прав суб'єктів, складає механізм захисту [12, С.41].

Специфіка права інтелектуальної власності вимагає врахування змісту права під час вибору способу захисту. Зокрема, важливо, які конкретно права із тріади (право на використання об'єкта інтелектуальної власності, виключне право дозволяти використання та виключне право забороняти використання) належать власнику.

Зупинимось на доволі специфічному об'єкті права інтелектуальної власності, як наукове відкриття. Відповідно до статті 457 ЦК України, науковим відкриттям є встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання [2].

О.В.Дзера акцентує увагу на тому, що поняття «наукове відкриття» не є тотожним поняттю «науковий твір», що використовується у законодавстві. Поняття наукове відкриття та науковий твір співвідносяться як зміст та його форма. У науковому творі може бути виражене наукове відкриття та повідомлено про нього. У правовій площині право інтелектуальної власності на твір, зокрема науковий, складає сукупність особистих немайнових і майнових прав (право авторства; право на недоторканність твору; право на псевдонім у зв'язку з використанням твору; право використання твору; виключне право дозволяти використання твору і невиключне право забороняти недозволене використання твору). Суб'єкт відкриття не має майнових прав, пов'язаних з використанням відкриття. Правова охорона поширюється лише на форму вираження твору, а не на ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі [8, С.760].

На відміну від охорони об'єктів авторського права, об'єктів промислової власності

та інших результатів інтелектуальної діяльності людини, охорона права на відкриття не передбачає охорони форми, у якій було сповіщено про відкриття, а також змісту відкриття [8, С.763].

Звідси випливає, якщо право на наукове відкриття не передбачає права власника забороняти іншим особам використання наукового відкриття, а, отже, не можливо обирати такий спосіб захисту, як припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення.

Аналогічна ситуація з раціоналізаторськими пропозиціями, якими, відповідно до ЦК України, є визнана юридичною особою пропозиція, що містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності [2].

У правовій літературі використовуються різні види класифікацій об'єктів права інтелектуальної власності. Найдавнішим є розподіл цих об'єктів на об'єкти авторського права і суміжних прав та об'єкти права промислової власності. Однак деякі автори виділяють чотири інститути права інтелектуальної власності: інститут авторського права та суміжних прав що захищає права на літературні твори, наукові винаходи і витвори мистецтва (авторське право), на фонограми, стилі виконання, постановки, передачі та організації ефірного і кабельного мовлення (суміжні права); інститут патентного права регулює майнові, а також пов'язані з ними особисті немайнові відносини, що виникають у зв'язку зі створенням і використанням винаходів, корисних моделей та промислових зразків; інститут охорони засобів індивідуалізації учасників цивільного обігу й виготовленої ними продукції (робіт, послуг): товарні знаки, знаки сервісу тощо; інститут охорони нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності, що забезпечує захист селекційних досягнень, топологій інтегральних мікросхем, інформації, службових і комерційних таємниць, наукових відкриттів і раціоналізаторських пропозицій (нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності) [5, С.23].

Кубах А.І. наголошує, що спеціальні закони у сфері інтелектуальної власності, за певним винятком, не визначають, які конкретні дії визнаються порушенням прав інте-

лектуальної власності щодо певного об'єкта, порушенням визнається будь-яке посягання на права власників прав інтелектуальної власності на відповідний об'єкт, передбачені законом. Цими законами визначено дії, які визнаються використанням об'єкта інтелектуальної власності, а порушення прав визначається через будь-яке вчинення без згоди власника прав дій, які визнаються використанням об'єкта інтелектуальної власності [10, С.109].

Судячи з судової практики такий спосіб захисту, як припинення дій, що порушують право інтелектуальної власності – доволі популярний серед суб'єктів господарювання, а судова практика може пишатися різнобарвністю його інтерпретацій. От скажімо, один зі свіжих прикладів – ТОВ «Стародавній Херсонес» звернулось з позовом до ТОВ «Барбарис 2012», ТОВ «Токіо сіті» та ТОВ «Кепі Енд» про припинення незаконного використання знака для товарів та послуг, припинення незаконного використання складеного товару та стягнення 287 000 грн. Позовні вимоги мотивовані тим, що позивачем були виявлені факти незаконного використання належних йому майнових прав інтелектуальної власності з боку відповідачів, оскільки відповідачами відкрито заклади громадського харчування «Вареничная «Катюша» і при цьому, логотип, що використовується для даних закладів харчування, є схожим настільки, що його можна сплутати з належним позивачу торговим знаком «Вареничная «Победа». Також, за твердженням позивача, відповідачі використовують дизайн екстер'єру і інтер'єру ресторанів, меблювання, аксесуари, декор, колірну гаму аналогічно встановленим у складеному творі «Фирменный стиль ресторана «Вареничная «Победа», у той час як дозволу на таке використання позивач не надавав [6].

Однак, не можна говорити про популярність другої частини досліджуваного способу «припинення дій, що створюють загрозу порушення прав інтелектуальної власності». Зі скупкої судової практики можна судити, що «існування оскаржуваної міжнародної реєстрації створює загрозу для повноцінної реалізації позивачем відповідних прав на власні торговельні марки і порушує охоронюваний

законом інтерес позивача щодо охорони та використання належних позивачу торговельних марок» [7].

Або, наприклад, більш глобальні загрози – «невідповідність матеріалів станції знезалінення питної води вимогам законодавства та державним стандартам, що створює загрозу санітарно-епідеміологічному благополуччю населення» [3].

У зв'язку з вищезазначеним варто розмежувати поняття «загроза порушення прав», «посягання на права», «замах на злочин».

Загроза порушення прав – можливість або неминучість вчинення дій, які провокують виникнення небезпечних, неприємних наслідків для володільця прав інтелектуальної власності.

Відповідно до статті 423 ЦК України, серед особистих немайнових прав інтелектуальної власності є право перешкоджати будь-якому посяганням на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності. Отже, посягання на права – це дія, здатна завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта інтелектуальної власності.

Інтерпретуючи положення кримінального законодавства, варто зазначити, що замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння, безпосередньо спрямованого на порушення права інтелектуальної власності, передбаченого загальним та спеціальним законодавством у сфері інтелектуальної власності, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

На думку Н.Мещерякової, колізії і недоліки нормативного регулювання відносин у сфері використання і охорони результатів інтелектуальної діяльності частково нівелюються правозастосовною практикою, яка активно узагальнюється ВГСУ. Але багато проблем, пов'язаних із захистом порушених прав, вирішувались би простіше, якби в законодавстві були введені поняття «недобросовісні наміри», «зловживання правами», «комерційний інтерес». Це помітно полегшило б задачу кваліфікації таких дій, як подача заявки на об'єкт, який завідомо не відповідає критеріям охороноздатності, подача заявки

без цілі використання чи з метою створення перешкод для добросовісної господарської діяльності, зловживання правами інтелектуальної власності.

Однак, у зв'язку з тим, що перспективи внесення змін у законодавство доволі мінливі, у найближчому майбутньому основною тенденцією стануть ініціативи учасників ринку, їх громадських і професійних організацій по розробці і запровадженню правил добросовісного використання об'єктів інтелектуальної власності на рівні етичних норм і правил [13].

Саме тому нещодавно був розроблений документ, який нині отримав назву «Звід звичаїв чесної ділової практики у сфері інтелектуальної власності» (далі відповідно – Звід чи звичаї) і є узагальненим переліком правил добросовісної поведінки, що склалися у практиці набуття, реалізації та охорони прав інтелектуальної власності та захисту економічної конкуренції.

Відповідно до Зводу, набуття та (або) використання прав інтелектуальної власності з недобросовісними намірами є умисні дії щодо набуття та (або) використання прав інтелектуальної власності: на комерційні позначення, які є схожими до ступеня змішування з комерційними позначеннями інших осіб, які набули права на них раніше або які раніше почали використовувати ці позначення, у разі якщо це може призвести до змішування з діяльністю цих суб'єктів господарювання; торговельні марки, представником (агентом, постачальником, дистриб'ютором або будь-яким іншим контрагентом) без дозволу на те особи, яка має права на таку або схожу до ступеня змішування торговельну марку в будь-якій державі – учасниці Паризької конвенції про охорону промислової власності; торговельні марки, з метою перешкоджання набуттю прав на доменне ім'я іншої особи, яка раніше почала використовувати таку ж торговельну марку щодо однорідних видів економічної діяльності; промислові зразки, які відтворюють інші об'єкти права інтелектуальної власності, без згоди на це осіб, яким належить виключне майнове право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; промислові зразки, які є тотожними чи схожими до ступеня змішування з

позначеннями осіб, які раніше почали використовувати ці позначення у своїй господарській діяльності, без згоди цих осіб; корисні моделі, які не відповідають умовам патентоздатності; об'єкти авторського права, які не мають творчого характеру; об'єкти авторського права, які відтворюють інші об'єкти права інтелектуальної власності, без дозволу особи, якій належить виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; об'єкти авторського права, які є тотожними чи схожими до ступеня змішування з позначеннями осіб, які раніше набули права інтелектуальної власності або почали використовувати ці позначення у своїй господарській діяльності.

Недобросовісними актами також можуть визнаватися: невикористання прав на торговельну марку з метою перешкоджання іншим суб'єктам господарювання у набутті прав на таку або схожу із нею до ступеня змішування торговельну марку; набуття та (або) використання прав на об'єкти інтелектуальної власності, права на які засвідчуються охоронними документами, що видаються за результатами формальної експертизи, з метою створення перешкод іншим суб'єктам господарювання або порушення їх прав та (або) охоронюваних законом інтересів; використання прав інтелектуальної власності виключно з метою створення перешкод суб'єктам господарювання під час переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності; використання прав інтелектуальної власності з метою створення перешкод суб'єктам господарювання шляхом ініціювання заходів, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України, Законом України «Про оперативну-розшукову діяльність» та Законом України «Про міліцію» [9].

Захиститися від таких порушень можна трьома шляхами: самозахист (неюрисдикційна форма захисту), в адміністративному порядку, у судовому порядку.

Неюрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності передбачає дії в межах закону юридичних і фізичних осіб щодо захисту права інтелектуальної власності, які здійснюються ними самостійно (самозахист), без звернення за допомогою до державних

або інших компетентних органів. Обрані засоби самозахисту не повинні суперечити закону і моральним засадам суспільства. При цьому способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням

За загальним порядком захист прав інтелектуальної власності та охоронюваних законом інтересів здійснюється судом. Основна маса таких спорів розглядається місцевими судами. Якщо обидва учасники спірних правовідносин є юридичними особами, то спір, що виник між ними, підвідомчий господарському суду. За згодою учасників правовідносин у сфері інтелектуальної власності спір між ними може бути переданий на розгляд третейського суду [10, С.113].

Варто зазначити, що Доріс Лонг зазначає, що в господарських справах про захист прав інтелектуальної власності, як і в цивільних справах, суд може постановити рішення, окрім застосування негайних превентивних заходів щодо порушення прав інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів, також рішення про припинення порушення прав інтелектуальної власності [11, С.108].

Суб'єктом охоронних правовідносин, з одного боку, завжди є порушник суб'єктивного права. Наприклад, в охоронних правовідносинах, що виникли з приводу порушення права суб'єкта господарювання органом державної влади, таким порушником є зазначений орган (його посадова або службова особа). З іншого боку, суб'єктом будь-яких охоронних правовідносин виступає держава, яка делегує свої повноваження, що забезпечують захист порушених прав, уповноваженим державним органам (суду, прокуратурі та ін.). Це ілюструється, зокрема, тим, що рішення юрисдикційних органів виносяться «Іменем України».

На відміну від суб'єктів охоронних правовідносин, суб'єктом захисту є безпосередньо суб'єкт господарювання, що ініціює захист своїх прав і обирає спосіб захисту.

Об'єктом охоронних правовідносин, як правило, є суб'єктивне право, що порушене. При захисті прав суб'єктів господарювання – це право суб'єкта господарювання, яке за-

кріплене в законодавстві.

У змісті охоронних правовідносин виділяють права й обов'язки відповідних осіб (юридичний зміст) і фактичну поведінку, які уповноважена особа може, а зобов'язана – повинна здійснити (матеріальний або фактичний зміст, що складається з дозволеної поведінки уповноваженої й належної поведінки зобов'язаної особи). При цьому до юридичного змісту охоронних правовідносин, що виникають при порушенні права, входить, насамперед, суб'єктивне право суб'єкта господарювання – право на захист [4].

Спеціальною формою захисту прав інтелектуальної власності є адміністративний порядок їх захисту. Він застосовується як виняток із загального правила, тобто тільки в прямо передбачених законодавством випадках. Згідно із законодавством потерпілий може звернутися за захистом свого порушеного права до уповноваженого на це державного органу, зокрема, до Антимонопольного комітету України, Державної митної служби України, Державного департаменту інтелектуальної власності (нині – Державна служба інтелектуальної власності України – прим.ред) або до вищого органу відповідача, який у разі необхідності надає такий захист [10, С.113].

На підставі вищезазначеного ми прийшли до наступних **висновків**.

Припинення дій, що порушують право інтелектуальної власності, – досить поширений спосіб захисту прав серед правоволодільців. Господарське законодавство дозволяє захищати не тільки порушене право, але і право над яким нависла загроза («створюють загрозу його порушення»), однак суб'єкти господарювання нечасто захищають свої права від загрози їх порушення.

Загрозу порушення прав можна охарактеризувати, як можливість або неминучість вчинення дій, які провокують виникнення небезпечних, неприємних наслідків для володільця прав інтелектуальної власності.

Специфіка відносин у сфері інтелектуальної власності (легкість порушення прав, складність, а інколи неможливість відновлення стану, що існував до порушення прав) обумовлює необхідність застосування такого способу захисту прав, як припинення дій, що

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано такий спосіб захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання, як припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення. Визначено об'єкти інтелектуальної власності до прав, на які не може застосовуватись зазначений спосіб захисту.

створюють загрозу порушення прав.

Право на наукове відкриття не передбачає права власника забороняти іншим особам використання наукового відкриття, а, отже, неможливо обирати такий спосіб захисту як припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення. Аналогічна ситуація з раціоналізаторськими пропозиціями.

Література

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22. ст.144

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, NN 40-44. ст.356

3. Апеляційний суд міста Києва. Рішення від 10 вересня 2013 року // Справа № 22-ц/796/9775/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33494415>

4. Аушева О. Щодо сутності захисту прав суб'єктів господарювання як правової категорії [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pchdu/2008_2/3.htm

5. Бубенко П.Т. Інтелектуальна власність: навчальний посібник / П.Т.Бубенко, В.В. Величко, С.М.Глухарєв; Харк.нац.академ.міськ.господ-ва. – Х.: ХНАМГ, 2011. – 215с.

6. Господарський суд міста Києва. Рішення від 02.08.2013 року // Справа № 910/11324/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32793959>

7. Господарський суд міста Києва. Рішення від 22.05.2012 // Справа № 20/192 22.05.12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24269592>

SUMMARY

Analyzed in such a way to protect the intellectual property rights of economic entities as the cessation of the acts that infringe or threatening to infringe. Defined intellectual property rights to which can not be applied, the method of protection.

8. Дзера О.В. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: НЗ4 У 2 т. – 3-є вид., перероб. і доп./За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – Т.І. – 832 с

9. Звід звичаїв чесної ділової практики у сфері інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – www.uba.ua/documents/doc/zvid.doc

10. Кубах А.І. Право інтелектуальної власності: Навч. посібник – Харків: ХНАМГ, 2008. – 149 с.

11. Лонг Д. Захист прав інтелектуальної власності / Практичний посібник/ авторський колектив Доріс Донг, Патриція Рей, Жаров В.О., Шевелева Т.М., Василенко І.Е., Дроб'язко В.С., – Київ, 2007. – 465 с.

12. Мамутов В. К. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України. Редакційна колегія: Г.Л. Знаменський, Д.Х. Липницький, В.К. Мамутов (голова редколегії), І.Г. Побірченко та ін. Юрінком Інтер, 2004. – 441 с.

13. Мещерякова Н. Попранные символы // газета «Юридическая практика» № 50 (781) от 11/12/12 [Электронный ресурс] – Режим доступу. – <http://pravo.ua/article.php?id=100105791>

14. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності // Постанова Пленуму Вишого господарського суду України від 17.10.2012 № 12 // Вісник господарського судочинства від 2012 – 2012 р., № 6, стор. 57

15. Юскаєв В.Б. Навчальний посібник з курсу «Інтелектуальна власність» для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання у двох частинах / Частина 1 В.Б Юскаєв., Суми Видавництво СумДУ, 2009. – 157 с.